

POLSKIE MAPY LEŚNE Z KOŃCA XVIII WIEKU W ARCHIWUM GŁÓWNYM AKT DAWNYCH W WARSZAWIE

Tomasz Olenderek

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Leśny

WPROWADZENIE

Prowadzone przez autora prace nad poszukiwaniem najdawniejszych polskich map leśnych znajdują się dopiero w początkowej fazie. Nadal przydatne są w tym celu szczegółowe inwentarze zbiorów kartograficznych (np. PAWŁOWSKA-WIELGUS 1971, KARGOL 2016), ewentualnie inne publikacje naukowe o charakterze syntetycznym (np. PAWŁOWSKA, SIRKO 1994, BARTOSZEWICZ 2008). Najbardziej wartościowe, choć zarazem czasochłonne, pozostają jednak bezpośrednie kwerendy w archiwach.

W artykule dokonano opisu trzech map leśnych wykonanych w końcu XVIII wieku. Są one przechowywane w Zbiorze Kartograficznym Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Przedstawiono je dość szczegółowo, aby dać odpowiedź na pytanie, czy analiza tego rodzaju map może okazać się przydatna do badań nad rozwojem kartografii leśnej. Celem publikacji jest też szersze zaprezentowanie jednych z najdawniejszych polskich map leśnych. Powinna ona zostać potraktowana jako uzupełnienie tekstu poświęconego wystawie *200 lat kartografii leśnej* (OLENDEREK 2017).

Poszczególne elementy map ujęto w sześciu grupach i szczegółowo opisano w kolejnych rozdziałach, poświęconych tym mapom:

- podstawowe informacje: tytuł mapy, imię i nazwisko autora, rok wykonania, numer sygnatury, wymiary arkusza, ewentualnie inne dane o mapie,
- zasięg terytorialny mapy: najbliższe miejscowości, nadleśnictwo, powiat, krótki komentarz dotyczący stanu dawnego i obecnego,
- wybrane elementy matematyczne: orientacja oraz skala mapy,
- zakres treści: elementy opisane w legendzie oraz pozostałe elementy treści, w tym opisy,
- szata graficzna mapy: kartograficzne metody prezentacji (wg klasyfikacji RA-TAJSKIEGO 1989), wykorzystane barwy itp.,
- treść uzupełniająca: opisy, tabele.

W podsumowaniu dokonano oceny tak zagregowanych elementów. Określono też stopień podobieństwa badanych map. Stanowiło to podstawę do udzielenia odpowiedzi na postawione we wstępie pytanie.

MAPA 1

Plan Sytuacji Wsiów, Żelechlina, i Bukowca; z Mieyscem w Kontrowersyi będącym, między temiż Wsiami; i Ograniczeniem przyległym (ryc. 1).

Podstawowe informacje. Mapa została sporządzona przez geometrę przysięgłego (*Jeometra Juratus*) Antoniusa Bojanowicza, który podpisał się na opisywanym dokumencie w dniu 7 listopada 1798 roku. Sygnatura 144–33. Wymiary arkusza: 42 cm × 54 cm. Dodatkowo przystawiono pieczęć autora.

Zasięg terytorialny. Kompleks leśny na południe od miejscowości Żelechlin (obszar działania Nadleśnictwa Spała, powiat tomaszowski). Położony pomiędzy miejscowościami Bukowiec i Rękawiec. W 1798 roku teren ten od paru lat (w wyniku III rozbioru Polski) był pod panowaniem Prus. Obecnie znajdują się tam działki należące do Państwowego Gospodarstwa Leśnego (PGL) Lasy Państwowe oraz właścicieli prywatnych.

Elementy matematyczne. Róża czterech opisanych kierunków stron świata, obrócona o około 195 stopni w prawo, kształt ozdobny. Brak informacji o skali mapy, przybliżona skala obliczona na podstawie odległości pomiędzy miejscowościami – 1 : 12 000.

Zakres treści. Legenda zawiera następujące oznaczenia (26 znaków):

- przebieg granicy obszaru spornego (9 znaków) – na przykład: *Dopóki Browarka na Dukcie wycięta* (czyli miejsce wycięcia drewna na opał) lub *Węgiel* (czyli narożnik) *Kopcami* opsypany;
- obiekty znajdujące się wewnątrz granicy obszaru spornego (4 znaki) – na przykład: *Łuzak* (czyli łączka) *od Oskarżonego wskazany iż był sieczonym*, *Mieysce Wiolencyi* (czyli bezprawia), *i gdzie Browarka wycięta* lub *Mieysce skąd Oskarżony Przyciesie zabrał* (czyli drewno na belki);
- *Cały Fundus Controversus* – czyli obszar sporny (1 znak);

- obiekty znajdujące się na zewnątrz granicy obszaru spornego (3 znaki) – np. *Rów Kopany od Skarżącego się przez Smug* (czyli łąkę podmokłą) lub *Sciana Żelechlina z Rękawcem Kopcami osypana*;
- sąsiednie wsie (5 znaków) – na przykład *Wies Żelechlin Skarżącego się* lub *Wies Bukowiec Oskarżonego*;
- sąsiednie kompleksy leśne (4 znaki) – *Bory do Żelechlina należące*, *Bory Bukowca*, *Postelnik i Bory Rękawskie* oraz *Bory Studzianek*.

Oznaczenia w legendzie pogrupowano tematycznie. Dodatkowo na mapie znajdują się opisy: dróg (np. *Droga z Bukowca do Rękawca*), granic (np. *Sciana Żelechlina z Rękawcem Kopcami opsypana*) oraz sąsiednich wsi i kompleksów leśnych.

Szata graficzna mapy. Dla oznaczenia wszystkich obiektów opisanych w legendzie zastosowano sygnatury literowe (łącznie 26 – od A do Z, dodatkowo ZZ i ZZZ), które umieszczono także na mapie. Równocześnie obiekty te zostały przedstawione w postaci różnego rodzaju znaków graficznych lub opisów.

Za pomocą punktowych sygnatur geometrycznych oznaczono budynki i kopce (barwa czerwona) oraz mostek. Sygnaturą symboliczną pokazano krzyż. Deseniem zilustrowano łąki, ich zasięg dodatkowo wyróżniono barwą zieloną. Dla przedstawienia wykopanego rowu zastosowano podwójną linię ciągłą (barwa niebieska wypełnienia), a dla dróg kombinację linii ciągłej i przerywanej (barwa brązowa wypełnienia) – oba znaki używane są do dzisiaj. Zasięg obszaru spornego wyróżniono barwą zieloną, jego granice oznaczono linią kreskową łamaną. Inne granice własności zobrazowano linią ciągłą łamaną z kółkami przedstawiającymi kopce (barwa czerwona).

Las zilustrowano nieregularnym deseniem sygnaturowym: znaki obrazkowe w kształcie drzewek lub krzewów z cieniami w postaci powierzchni. Największe zagęszczenie znaków występuje wzdłuż rowu (być może jedynie zabieg graficzny). Zabudowę wiejską przedstawiono w formie wielokątów w dwóch rzędach: barwy szarej i czerwonej, na różowym tle, dodatkowo zasięg zabudowy ograniczono linią łamaną. Trudno określić, czy pokazano prawdziwe czy też fikcyjne rozmieszczenie budynków. Opisy obiektów powierzchniowych poprowadzono poziomo lub ukośnie, prostoliniowo lub w kształcie łuku. Na mapie narysowano grubą ramkę, przerwaną w czterech miejscach przez inne elementy treści.

Treść uzupełniająca. Brak.

MAPA 2

Mappa Lassow Szyszczyskich (ryc. 2).

Podstawowe informacje. Mapa została wymierzona i odrysowana z wyroku Sądu Komorniczego Sandomierskiego przez geometrę przysięgłego Felixa Chłudę w dniu 22 października 1798 roku. Sygnatura 390–26. Wymiary arkusza: 85 cm × 46 cm. Rękopis.

Zasięg terytorialny. Kompleks leśny przylegający od południowego wschodu do miasta Chmielnik (obszar działania Nadleśnictwa Chmielnik, powiat

kielecki). Położony pomiędzy miejscowościami Ciecierz a Zrzecze, wzdłuż linii kolejowej LHS. W 1798 roku teren ten od paru lat (w wyniku III rozbioru Polski) znajdował się pod panowaniem Austrii. Obecnie dominują tam lasy prywatne, są też małe działki należące do PGL Lasy Państwowe.

Elementy matematyczne. Róża czterech opisanych kierunków stron świata, obrócona o około 150 stopni w prawo, cztery kolory. Podziałka poprzeczna, odpowiada długości 270 sążni wiedeńskich, czyli około 512 m. Jeden sążeń wiedeński jest równy 1,897 m, długość podziałki zmierzona linijką wynosi 164 mm, zatem skala mapy wynosi około 1 : 3 100. Podziałka ma nietypowy obecnie kształt trapezu i jest pokolorowana na różowo.

Zakres treści. Legenda zawiera kolejno następujące oznaczenia:

- rodzaj gruntów sąsiednich (4 znaki) – np. *Pola Ciecierskie y Szyszczyckie*,
- grupa gatunkowa lasu (3 znaki) – las sosnowy, grabowo-dębowy oraz olszowy,
- drogi, bagna oraz nieużytki, przy czym dodatkowo podano całkowitą powierzchnię *Gościeńca y Drog*: łącznie 2 morgi 412 sążni – co odpowiada powierzchni 1,30 ha; 1 morga dolnoaustriacka (odpowiednik 1600 sążni) jest równa 0,576 ha.

Oznaczenia w legendzie pogrupowano tematycznie. Spośród znaków nieopisanych w legendzie należy wymienić linie rozgraniczające powierzchnie leśne, kreski obrazujące formy rzeźby terenu, kopce graniczne oraz rzekę i zabudowania poza obszarem lasu. Dodatkowo na mapie znajdują się opisy następujących obiektów:

- powierzchni leśnych, zawierające ich numer i charakterystykę, ewentualnie także nazwę miejscową (toponim) – *I. Lass Budowli Starodrzewny Pozapolny zwany*, *II. Lass Glinionki zwany* oraz *Podieziorcze zwany*, *III. Lass Zamczysko zwany Budowli Starodrzewny*, *IV. Lass Olszowy na Bagnisku*, *V. Lass Grabowy Młody*.
- wyloty dróg – na przykład: *Gościeniec z Chmielnika* oraz *do Szyszczy* – zawsze opisane od większej miejscowości do mniejszej,
- opisy granic – na przykład: *Znaki odcinające od Łąk y Pól Szyszczyckich aż do Sciany Zrzyckiej*,
- obiekty sąsiednie – *Folwark Ciecierz*, *Controwers od Zrzycza* – dodatkowo podano jego powierzchnię: 1 morg 830 sążni, czyli 0,87 ha.
- nazwę rzeki: *Milawka* (obecnie Wschodnia).

Szata graficzna mapy. Dla oznaczenia kopców zastosowano sygnatury symboliczne. Rzeki przedstawiono linią ciągłą falistą (znak obecnie niestosowany), natomiast drogi kombinacją linii ciągłej i kreskowej (znak stosowany do dzisiaj). Granice obiektu pokazano linią ciągłą z podcieniowaną kolorem szarą po stronie zewnętrznej, np. kolor różowy oznacza granicę z Polami Ciecierskimi i Szyszczyckimi. Podkolorowanie granic stosowano na mapach leśnych do końca XX wieku (tj. do czasu, gdy mapy kolorowano ręcznie). Warto zwrócić uwagę, że zarówno granicę obiektu, jak i granice powierzchni leśnych przedstawiono za pomocą linii krzywych.

Las zilustrowano nieregularnym deseniem sygnaturowym (barwa zielona): znaki obrazkowe w kształcie drzewek z cieniami w postaci kresek z kropką na końcu. Większość opisów obiektów powierzchniowych poprowadzono ukośnie i prostoliniowo (obecnie zaleca się opisy poziome lub wygięte w łuk). Na uwagę zasługuje unikalna forma opisu: *Lassy Szyszczyckie* – został on rozmieszczony na całej długości obiektu, złożony jest z elementów desenia (znaki drzewek). Na mapie narysowano grubą, podwójną ramkę, jest ona przerwana w jednym miejscu przez inne elementy treści.

Treść uzupełniająca. Składa się z pięciu elementów rozmieszczonych w różnych częściach arkusza części – czterech opisów i jednej tabeli.

Opis nr 1 zawiera opis narzędzia wykorzystanego do pomiarów – był to łańcuch długości 10 sążni, czyli 30 łokci (ok. 18 m).

Opis nr 2 rozpoczyna się od słów: *Explicacya Morgu Cessarskiego* i zawiera objaśnienie wzajemnych relacji wykorzystywanych jednostek (morg cesarski, sążeń, łokieć, cal), także w odniesieniu do jednostek objętości (korzec ziarna).

Opis nr 3 zawiera oświadczenie autora mapy o osobistym wykonaniu pomiaru, obliczeń oraz rysunku przedstawiającego obraz gruntu, ponadto jego tytuł (*G. Przysięgły Jego Król. Ces. M.*), podpis (*Felix Chłuda*), miejsce (*Szyszczyce*) oraz datę 25 października (25 Obris) 1798 roku.

Opis nr 4 zawiera podpisy urzędowe w języku łacińskim, niezwiązane z treścią mapy.

Tabela zawiera zestawienie pola poszczególnych powierzchni leśnych (*Wielość*) Lasów Szyszczyckich. W kolejnych kolumnach znajdują się numery, nazwy (*Nazwiska*) i krótkie opisy powierzchni leśnych oraz wartości w morgach i sążniach. Na końcu tabeli zamieszczono podsumowanie:

- *Summa Lassu Dobrego* 69 morgów 1464 sążni (40,24 ha) – czyli lasy powierzchni III.
- *Summa Srzedniego* 94 morgi 176 sążni (54,16 ha) – czyli lasy powierzchni I i II.
- *Summa Podłego* 32 morgi 1085 sążni (18,80 ha) – czyli lasy powierzchni IV i V.
- *Summa Summar* 212 morgów 1241 sążni (122,45 ha) – łatwo wykazać, że wartość ta nie jest sumą podanych wyżej wartości (zarówno w morgach, jak i w hektarach). Nawet jeżeli uwzględnić podaną wcześniej powierzchnię dróg (1,30 ha) oraz gruntu spornego (0,87 ha), to suma jest o kilka hektarów za duża. Trudno określić, dlaczego tak się stało.

MAPA 3

Mappa Geometryczna Lasów Klucza Nieporęckiego podług Gatunku Drzewa rozróżnionych z Oznaczeniem Granic całego Klucza i Położenia Wsiów w Nim znajdujących się (ryc. 3, 4).

Podstawowe informacje. Mapa została wykonana przez geometrę przysięgłego Tadeusza Górskiego w 1797 roku. Sygnatura 504-2. Wymiary arkusza:

112 cm × 90 cm. Rękopis. Nad tytułowym napisem widnieje cyfra 2, oznaczająca zapewne numer arkusza.

Zasięg terytorialny. Kompleks leśny rozmieszczony po wschodniej, południowej oraz zachodniej stronie wsi Nieporęt, aż po północno-wschodnie krańce Warszawy (obszar Nadleśnictwa Jabłonna, powiat legionowski). Rejon położony między miejscowościami Białobrzegi (na północy), Rembelszczyzna (na zachodzie), Kąty Grodziskie (obecnie część Warszawy – na południu) oraz dawną granicą między Austrią i Prusami (na wschodzie). Mapa przedstawia dobra dziedziczne księżnej Lubomirskiej (z Czartoryskich), marszałkowej wielkiej koronnej. W 1797 roku teren ten od paru lat znajdował się (w wyniku III rozbioru Polski) pod panowaniem Prus. Duża część lasów zachowała się do dzisiaj, w większości należą do PGL Lasy Państwowe, pozostałe to lasy prywatne.

Elementy matematyczne. Róża 16 kierunków stron świata, obrócona o około 305 stopni w prawo, kształt ozdobny. Podziałka poprzeczna, odpowiada wartości 500 prętów. Zakładając, że chodzi o pręt staropolski (1 pręt – 4,466 m), odnosi się do odległości 2233 m. Długość podziałki zmierzona linijką wynosi 157 mm, zatem skala mapy jest równa około 1 : 14 200. Podziałka ma zwykle spotykany obecnie kształt prostokąta.

Zakres treści. Mapa nie zawiera legendy (prawdopodobnie umieszczono ją na arkuszu nr 1). Wyróżniono następujące kategorie obiektów:

- granice (państwa, majątku, lasu, działek chłopskich),
- powierzchnie leśne (granice, rodzaje),
- hydroografię (rzeki, jeziora, stawy, obszary podmokłe),
- tereny zabudowane,
- inne obiekty (drogi, trakty, mosty, kościół, krzyże, słupy graniczne).

Mapa charakteryzuje się bardzo bogatym nazewnictwem, znajdują się na niej opisy następujących obiektów:

- granice – np. *Granica między Galicyą i Prusami* lub *Granica od Rynnego i Wólki*,
- powierzchnie leśne – patrz opis tabeli,
- hydrografia – *Bagno Przytrzenie, Białobrzaskie Jezioro, Jezioro Holendry*,
- sąsiednie tereny zabudowane – np. *Wieś Białobrzegi*.
- nazwy innych obiektów – np.: *Mostek Wólczański, Droga do Wólki, Woydowa Droga, Trakt Warszawski, Czarna Struga*,
- opisy wylotów dróg – np.: *do Wólki, do Zegrza*,
- opisy różnych obiektów – *Bateria, Cegielnia, Dwór, Figura, Karczma* (dwukrotnie), *Młyn, Orły Graniczne, Rów Graniczny, Staw*.

Szata graficzna mapy. Do oznaczenia większości obiektów punktowych wykorzystano sygnatury symboliczne, przy czym znak kościoła stosowany jest do dziś. Okoliczne miejscowości przedstawiono za pomocą sygnatur obrazkowych. Niektóre obiekty (np. znaki graniczne) wyróżniono barwą czerwoną. Bieg rzeki pokazano ciągłą linią falistą (pokolorowanie barwą niebieską), przebieg traktu za pomocą kombinacji linii ciągłej oraz kreskowej, natomiast inne drogi – linią przerywaną (znaki stosowane do dzisiaj). Dodatkowo wyróżniono odcinki traktu i dróg wysadzone drzewami. Granicę obiektu przedstawiono linią kreskową

(na przemian kreski podłużne i poprzeczne), a granicę państwową dodatkowo jako symbol poboczny (kombinacja kresek podłużnych, poprzecznych i kropek).

Las zilustrowano nieregularnym, dość gęstym deseniem sygnaturowym: znaki obrazkowe w kształcie drzewek z cieniami w postaci owalnych powierzchni z kreskami. Wyróżniono łącznie przynajmniej 5 typów desenia, odpowiadających gatunkom lasów wymienionym w tabeli. Poszczególne powierzchnie leśne mają różne barwy tła (skala szarości), dodatkowo pokolorowano ich granice (szare szarfy). Ponadto na niektórych powierzchniach leśnych widoczne są czerwone symbole literowe, które (oprócz nazw) mają zapewne ułatwić ich identyfikację w tabeli. Niewykluczone, że pełnią także inną funkcję rozróżniającą, lecz trudno to ustalić, gdyż znaczna ich część (zarówno na mapie, jak i w tabelach) nie zachowała się.

Zabudowę wiejską pokazano w postaci zarysów budynków (barwa czarna dla zabudowań dworskich, czerwona dla zabudowań chłopskich), dodatkowo niektóre inne obiekty (np. granice działek chłopskich) zaznaczono linią kropkową. Inne formy pokrycia terenu, położone poza obszarami leśnymi (np. zadrzewienia, tereny podmokłe), zilustrowano deseniem sygnaturowym, ale bez linii ograniczających. Na mapie przedstawiono rzeźbę terenu metodą kreskową.

Opisy obiektów powierzchniowych poprowadzono poziomo, opisy obiektów liniowych równoległe do znaków. Poza znakiem desenia sygnaturowego dla oznaczenia lasów (oraz zadrzewień), mapa zawiera następujące elementy trójwymiarowe: róża kierunków, podziałka, oznaczenie jezior i stawów, sygnatury punktowe (kościół, krzyże). Na mapie narysowano grubą ramkę.

Treść uzupełniająca. Składa się z dwóch tabel zawierających zestawienia powierzchni leśnych.

Tabela nr 1 – *Tabella Obrachunku Ilości Lasów*. W tabeli opisano pole powierzchni wszystkich terenów leśnych. Pod jej tytułem znajduje się objaśnienie wzajemnych relacji używanych jednostek (pręt, łokieć warszawski, morg, pręt kwadratowy, sążeń kwadratowy). Zajmuje ona około 20% arkusza, kolejne jej kolumny zawierają: literę powierzchni leśnej umieszczoną na mapie (jak już wspomniano, są one w wielu przypadkach nieczytelne), „Nazwisko” powierzchni leśnej umieszczone na mapie oraz wartości pola powierzchni w morgach kwadratowych i w prętach kwadratowych. Tabela składa się z pięciu części, każda z nich opracowana została dla innego gatunku lasu:

- *Bory Sosnowe* (łącznie 28 pozycji, 29 nazw powierzchni leśnych),
- *Lasy rozmaitego Gatunku Drzewa* (łącznie 34 pozycje, 27 nazw powierzchni leśnych),
- *Bory wypalone* (łącznie 12 pozycji, 12 nazw powierzchni leśnych),
- *Bagna i Moczary* (łącznie 6 pozycji, 6 nazw powierzchni leśnych),
- *Lasy Olszowe* (łącznie 4 pozycje, 4 nazwy powierzchni leśnych).

Do największych powierzchni leśnych należy las olszowy *Pod Złodziejskimi Górami* (250 220 prętów kwadratowych, czyli 500 ha) oraz las mieszany *Potażniki* (224 695 prętów kwadratowych, czyli 449 ha). Do najmniejszych powierzchni należą *Bagienka w Ulasku* (1155 prętów kwadratowych, czyli 2,3 ha) oraz las wypalony *Przy Wólczańskim Mostku* (1187 prętów kwadratowych, czyli 2,4 ha).

Przeliczenie na hektary przy założeniu, że 1 pręt kwadratowy jest równy około 20 m².

Tabela nr 2 – *Rekapitulacja Obrachunku całego*. Tabela zawiera sumaryczne zestawienie pola powierzchni leśnych (dla każdego gatunku lasu) przedstawionych w tabeli nr 1. Na zakończenie podana jest *Summa Ogólna* – 2 641 991 prętów kwadratowych (5284 ha). Pod tabelą zamieszczona jest *Nota* informująca, że łąki i pola znajdujące się wśród lasu nie wchodziły do kalkulacji.

PODSUMOWANIE

Prezentowane mapy sporządzone zostały przez geometrów przysięgłych, a zatem osoby odpowiednio wykształcone. Wykonano je w pierwszych latach po III rozbiórce Polski. Kompleksy leśne przedstawione na mapach w dużej części istnieją do dziś. Niegdyś w całości wchodziły one w skład majątków, obecnie ich fragmenty należą do PGL Lasy Państwowe lub do właścicieli prywatnych. Na wszystkich trzech mapach strony świata wskazują różne kierunków. Ich orientacja jest bardzo zróżnicowana i zarazem odbiega od przyjętej obecnie. Na żadnej z map nie przedstawiono skali w postaci liczbowej, na dwóch z nich znajdują się podziałki poprzeczne, opisane odpowiednio w sążniach wiedeńskich i w prętach.

Na mapach pokazane są granice przedstawianego obszaru leśnego (wraz z punktami granicznymi) oraz granice wchodzących w jego skład powierzchni leśnych (różne gatunki drzew) lub nieleśnych (łąki, grunty podmokłe). Powierzchnie te opisywano za pomocą liczb lub liter oraz dodatkowo za pomocą toponimów. Treść uzupełniają rzeki, drogi, rzeźba terenu (na dwóch mapach – metoda kreskowa) oraz inne obiekty (np. budynki, krzyże przydrożne). Dodatkowo opisywano grunty sąsiednie i pokazano położenie pobliskich miejscowości. Część użytych znaków objaśniono w legendzie (na dwóch mapach).

Na wszystkich mapach stosowano sygnatury punktowe oraz liniowe (geometryczne, symboliczne lub obrazkowe), przy czym niektóre znaki wykorzystywane są w kartografii leśnej do dziś. Charakterystycznym rozwiązaniem było oznaczenie lasu – w postaci nieregularnego desenia sygnaturowego w formie drzew (różnego kształtu i wielkości), przy czym po prawej stronie każdego z nich (niezależnie od orientacji mapy) z reguły umieszczony był cień drzewa. Opisywane mapy były wielobarwne, jednak z biegiem czasu niektóre kolory stały się słabo czytelne.

Treść uzupełniająca składa się z tabelarycznych zestawień pola powierzchni (dwie mapy) oraz z opisów. Opisy te (umieszczane także w legendzie) w niektórych przypadkach dublują elementy treści mapy przedstawione za pomocą symboli graficznych. Można odnieść wrażenie, jakby autorzy, sami umiejętnie posługujący się językiem mapy, obawiali się, czy będą one właściwie odczytane przez użytkowników.

Porównanie cech trzech analizowanych opracowań kartograficznych pozwoliło na określenie dużego stopnia podobieństwa pomiędzy mapą nr 2 i mapą nr 3. Mimo wyraźnie odmiennej skali na obu wyróżnione są powierzchnie leśne,

dla których określono nazwę własną (toponim), rodzaj lasu (podając zwykle gatunek, ale też inne cechy) oraz obliczono pole powierzchni. Mapa nr 1 stanowi ilustrację sporu granicznego. Brakuje na niej wielu elementów (m.in. podziałki czy zestawienia pola powierzchni), ale również można na niej znaleźć szczegółowe informacje o przedstawianym obszarze leśnym.

Istotnym czynnikiem utrudniającym współcześnie użytkowanie dawnych map jest odmienna terminologia stosowana w leśnictwie w końcu XVIII wieku. Opisy zawierały także pojęcia w języku łacińskim, co było bardzo kłopotliwe w przypadku stosowanych skrótów.

Określone w pracy wspólne cechy badanych map są charakterystyczne dla leśnych materiałów kartograficznych z końca XVIII wieku. Zaproponowany sposób ich opisu spełnił zatem swoją rolę. Prace nad tą grupą polskich map leśnych będą kontynuowane.

LITERATURA

- BARTOSZEWICZ H., 2008, *Zbiory kartograficzne Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, „Polski Przegląd Kartograficzny”, 2, s. 117–127.
- KARGOL T. (red.), 2016, *Gospodarka Galicji 1772–1867. Inwentarz materiałów historycznych z archiwów i bibliotek Polski, Austrii i Ukrainy*, t. IV, UJ, Historia Iagiellonica, Kraków.
- OLENDEREK T., 2017, *200 lat kartografii leśnej*, „Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej”, t. 16, s. 195–211.
- PAWŁOWSKA A., SIRKO M., 1994, *Mapy Ordynacji Zamojskiej ze Zwierzyńca w zbiorach Archiwum Państwowego w Lublinie*, „Polski Przegląd Kartograficzny”, 3, s. 140–149.
- PAWŁOWSKA-WIELGUS A., 1971, *Inwentarz materiałów kartograficznych Archiwum Ordynacji Zamojskiej ze Zwierzyńca*, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Wojewódzkie AP w Lublinie, Warszawa.
- RATAJSKI L., 1989, *Metodyka kartografii społeczno-gospodarczej*, PPWK, Warszawa–Wrocław.

POLSKIE MAPY LEŚNE Z KOŃCA XVIII WIEKU W ARCHIWUM GŁÓWNYM AKT DAWNYCH W WARSZAWIE

Streszczenie

W artykule dokonano szczegółowego opisu trzech map leśnych wykonanych w latach 1797–1798. Są to najdawniejsze polskie mapy leśne odnalezione przez autora w Zbiorze Kartograficznym Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Opis każdej mapy obejmuje: podstawowe informacje, zasięg terytorialny, elementy matematyczne, zakres treści, szatę graficzną oraz treść uzupełniającą.

Analizy wykazały, że dawne mapy leśne przypominają pod wieloma względami mapy współczesne. Jednocześnie jednak mapy te wyróżniają się m.in.:

- orientacją – dawniej kierunek północy był nierównoległy do ramki,

- opisami – umieszczano liczne toponimy leśne (nazwy miejscowe),
 - grafiką – stosowano różne desenie w kształcie drzew.
- Wyżej wymienione cechy są typowe dla polskich map leśnych z przełomu XVIII i XIX wieku. Badania w tym zakresie będą kontynuowane.

Słowa kluczowe: dawne mapy leśne, Nieporęt, Szyszczyce, Żelechlin

POLISH FOREST MAPS FROM THE LATE 18TH CENTURY IN THE CENTRAL ARCHIVES OF HISTORICAL RECORDS IN WARSAW

S u m m a r y

This article contains a detailed description of three forest maps dating from 1797–98. These are the oldest of the Polish forest maps located by the author in the Cartographic Collection of the Central Archives of Historical Records in Warsaw. The description of each map includes basic information, geographical range, mathematical elements, scope of content, graphical layout, and supplementary content.

The analysis shows the old forest maps to be similar in many respects to contemporary maps. Nonetheless they have certain distinct features, including:

- orientation – formerly the north direction was not parallel to the frame,
- text – numerous forest toponyms (place-names) appear,
- graphics – various tree-shaped designs were used.

These features may prove to be commonplace for Polish forest maps from the late 18. and early 19. centuries. Research will continue to be conducted in this area.

Keywords: old forest maps, Nieporęt, Szyszczyce, Żelechlin

Ryc. 1. Plan Sytuacyi Wsiów, Żelechlina, i Bukowca, Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór Kartograficzny, 144–33

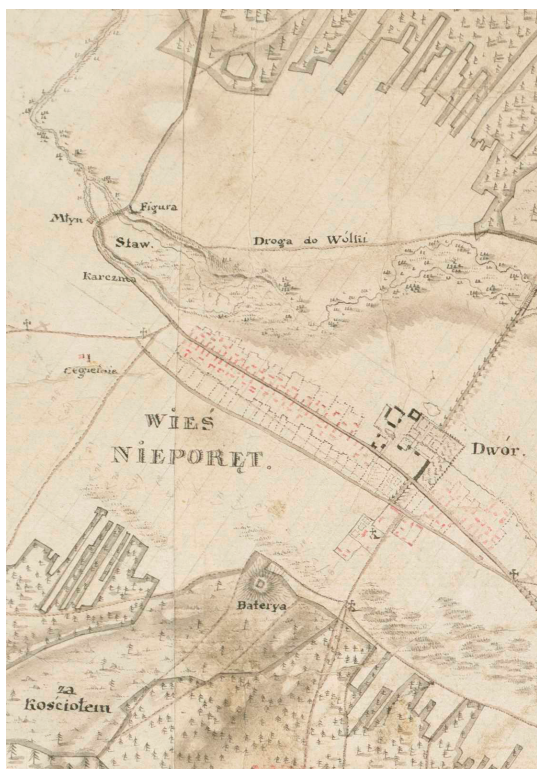
Fig. 1. Location map of the villages Żelechlin and Bukowiec. Cartographic Collection of the Central Archives of Historical Records, 144–33

Ryc. 2. Mappa Lassow Szyszczyckich, Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór Kartograficzny, 390–26

Fig. 2. Map of the Szyszczyce Forest. Cartographic Collection of the Central Archives of Historical Records, 390–26

Ryc. 3, 4. *Mappa Geometryczna Lasów Klucza Nieporęckiego*, Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór Kartograficzny, 504-2.

Figs 3, 4. Geometrical Map of the forests of the Nieporęt estate. Cartographic Collection of the Central Archives of Historical Records, 504-2.